

רב: הלכה כרבי יהודה שאמר משום רבי אלעזר בן עזריה שרק במקום שיש שם חבר עיר, יחיד פטור מתפלת המוספין.

אמר ליה רב חייה בר אבין לרב הונא: שפיר קאמרת! שכך היא ההלכה. דהא אמר שמואל: מימי לא מצילנא צלותא

ב-ל דמוספין ביחיד — בנהרדעא כי היא מקום שיש בו חבר עיר, ונפטרתי בתפלת הש"ץ, לבר מההוא יומא דאתא פולמוסא [חיל] דמלכא למתא, ואטרודו רבנן דנהרדעא⁽⁴⁰⁾, ולא צלו, ומאחר שהציבור לא התפללו, צלי לי מוסף ביחיד, משום דהואי יחיד שלא בחבר עיר! ובאופן זה אף היחיד חייב, וכדברי רבי יהודה בשיטת אלעזר בן עזריה.⁽⁴¹⁾

יתיב רבי הנינא קרא⁽⁴²⁾ קמיה דרבי ינאי, ויתיב וקאמר: הלכה כרבי יהודה שאמר משום רבי אלעזר בן עזריה! שיחיד שאינו בחבר עיר, חייב במוספין.

אמר ליה רבי ינאי: פוק קרא קראיך לברא [אמור דבריך מחוץ לבית המדרש!], שהרי אין האמת כדבריך, כי אין הלכה כרבי יהודה שאמר משום רבי אלעזר בן עזריה!⁽⁴³⁾

אמר רבי יוחנן: אני ראיתי את רבי ינאי, דצלי וחדר צלי ביחידות, שתי תפלות זו אחר זו. ובהכרח שחרית ומוסף היו [שהם התפלות היחידות שבאות זו אחר זו]⁽⁴⁴⁾. ומוכח, שהלכה כחכמים, שיחיד מתפלל מוספין.

אמר ליה רבי ירמיה לרב זירא: ומנין לך שהיו אלו תפלות שחרית ומוסף? ודלמא שתיהן היו תפלת שחרית, וחזר להתפלל כי מעיקרא לא כיוון דעתיה, ולבסוף כיוון דעתיה.⁽⁴⁵⁾

אמר ליה רב זירא: חזי מאן הוא גברא רבא דקמסהיד עליה — על רבי ינאי?! — הלא רבי יוחנן הוא שהעיד כן. וודאי גברא רבא

42. רש"י בתענית [כז ב, ובשטמ"ק כתובות נו] ביאר שהיה בעל מקרא ויודע בגירסא ובקי בטעמיה.

43. כתב הצ"ח שמכאן אין ראיה שהלכה כחכמים, שיחיד מתפלל מוספין, בין בחבר עיר ובין שלא בחבר עיר, כי יתכן שכוונת רבי ינאי שהלכה כת"ק בשם ראב"ע [ולכן הוצרכו תוס' להוכיח כדלהלן הערה 47].

44. בכיפור הגר"א [רפו א] העלה מכאן כדעת תוס' [כו א ד"ה תפלת] שזמן מוסף מתחיל מיד אחר שחרית.

45. המהרש"א תמה, הרי בסמוך שללו אפשרות זו, כי על אדם למוד עצמו, ואם אינו

40. מלשון הגמרא משמע כהרמב"ם בפיה"מ והערות [חבר] שהציבור נקראו "חבר עיר" משום "שלא יתקבצו אלא לפני החכם שבהם", ולכן נקטה הגמרא "איטרודו רבנן" אף שתלוי בתפלת הציבור.

41. ע"פ רש"י [ד"ה בנהרדעא], ולרבינו יונה ותוס' צריך לפרש כי ביום שבא החיל לא היה בנהרדעא מנין אחר, ולפיכך נחשבה ככפר. וראה בחזו"א [יט ד] שגם רבי יהודה לא פטר את היחיד אלא באופן שהוא אנוס ואינו יכול לבא לשמוע מוסף מהש"ץ בבית הכנסת, [וכתב שמהמחלוקת לגבי מוסף מוכח כי אין הלכה כרבן גמליאל בר"ה לד ב, ובשאר התפלות אין הש"ץ מוציא את הבקין].

רבי אלעזר בן עזריה "אין היחיד מתפלל מוספין, אלא במקום שאין שם חבר עיר".

רב חייא בר אבא צלי, ושוב הדר וצלי.

אמר ליה רבי זירא: מאי טעמא עביד מר הכי?

אילימא משום דלא כוון מר דעתיה בתפלה הראשונה, וכל שלא כיון באבות לא יצא ידי חובתו — והאמר רבי אלעזר: לעולם ימור אדם עצמו, אם יכול לכיון את לבו [לכל הפחות בברכת "אבות"],⁽⁴⁸⁾ יתפלל, ואם

כמותו לא היה מעיד, אם לא דקדק יפה בדבר, ומצא שהתפלה השניה היתה לשם תפלת מוספין.⁽⁴⁶⁾

רבי אמי ורבי אסי, אף על גב דהווי להו תליסר בי כנישתא בטבריא, לא הווי מצלו תפלתם, אלא ביני עמודי, היכא דהווי גרסי: כי מיום שחרב בית המקדש אין לו לקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד [כדלעיל ח א].⁽⁴⁷⁾

איתמר: רב יצחק בר אבדימי משום רבינו [רב] אמר: הלכה כרבי יהודה שאמר משום

אינה דוחה חיוב תפלה בצבור, ובהכרח שבעירם לא היה צבור.

48. תוס' והרא"ש בסוף פרק אין עומדין, ביארו שכוונת רבי אלעזר רק על ברכת אבות, והטור [קא] כתב "דאמר רבי אלעזר אם יכול לכוון לבו באבות וכו'" וראה ב"י ופרישה שביארו כוונתו.

והרמב"ם [תפלה ד טו] פסק שאם דעתו משובשת ולבו טרוד אסור לו להתפלל. והטור [קא] כתב שבזמננו שאין מכוונים כ"כ, אפילו אם לא כוון באבות אינו חוזר [ויש לדון באופן שלא כוון וגם שכח "טל ומטר" אם יחזור].

ובבב"ל [ד"ה והאידנא] הביין דהיינו רק כשגמר תפלתו, כי איך ימשיך לומר ברכות שאינו יוצא בהן. אך הביא שהחיי אדם נקט שאפילו אם גמר רק ברכת אבות, אינו חוזר, וממשיך להתפלל. וכן משמע מהגהות מיימוני שכתבו בשם תוס' שבזמננו אין נזהרים בזה, ואפילו אם רואה שאינו יכול לכוון, יתפלל.

[וביד אליהו ח כתב שגם כשצריך לחזור, יסיים תפלתו ורק אח"כ יחזור, כי אילו יפסיק באמצע נמצא שברך לבטלה, וראייתו, כי אם צריך להפסיק, הרי כיון שראה שרבי חייא כרע

יכול לכוון לא יתפלל. וביאר הצ"ח שכלל זה נאמר רק כשמבקש בתפלתו על צרכיו, ומעשה זה היה בשבת שאין בה שאלת צרכיו.

46. כך פירש רש"י, ורבינו חננאל ביאר שבשבת ויו"ט תפלת מוסף ארוכה משחרית, ואילו בר"ח וחזה"מ מוסף קצרה משחרית, ובודאי לא טעה ביניהם.

47. תוס' [ד"ה אין] נקטו שכוונת הגמרא כי גם את תפלת המוספין התפללו שם ביחידות, והעלו מכך שאין הלכה כראב"ע אלא כחכמים, ואף במקום חבר עיר יחיד מתפלל מוספין [וכן פסק השו"ע רפ"ב]. ומשמע שלדעת רבי יהודה היחיד פטור כשיש מנין בעיר, ורק הדר בכפר חייב.

ומהרש"ל כתב שלדעת רש"י שרבי יהודה סובר שיחיד עצמו חייב [ובחבר עיר יוצא מהשו"ע], צריך לומר שמעשה דרב אסי ורב אמי הוא ענין בפני עצמו, ואין לו קשר למחלוקת במוסף [אלא למעלת התפלה במקום הלימוד], ומדובר באופן שבאמת לא היה מנין בעיר, ולכן התפללו ביחידות, וכן מוכח מדברי הרמב"ם [תפלה ח ג, ראה כס"מ] שמעלת "ביני עמודי"

לאו, אל יתפלל!⁽⁴⁹⁾ ואם כן לא היה לך להתפלל את התפלה הראשונה, אם לא היית בטוח בעצמך שתוכל לכוין.

אלא, אם חזרת והתפללת משום דלא אדכר מר "יעלה ויבא" דריש ירחא — ורחי גם משום כך אין חיוב לחזור ולהתפלל.

כי תניא בברייתא: טעה ולא הזכיר של ראש חדש בערבית, אין מחזירין אותו, מפני שיכול לאומרה בשחרית.⁽⁵⁰⁾

ואם טעה ולא הזכיר יעלה ויבא בשחרית, אין מחזירין אותו,⁽⁵¹⁾ מפני שיכול לאומרה

כל הכריעות בהכרח שכוון באבות, ושמא נזכר אחר תפלתו, וראה ריטב"א ומשנת יעבץ ב [ב]. וביאר בקהלות יעקב שטעם ההיתר להתפלל בלא כוונה, הוא כדברי בית אלוהים שעצם אמירת התפלה היא מצוה אפילו בלא כוונה, ומה שצריך לחזור אינו משום שברך ברכה לבטלה, אלא משום שחיסר את הכוונה, ולכן צריך לסיים תפלתו שבכך מקיים "אמירת תפלה". והמקור לזה משבלי הלקט [יז] שלמ"ד תפלות כנגד תמידין, המתפלל בלא כוונה, יוצא ידי חובתו, כקרבן שסתמו לשמה אפילו לא התכוון, וראה עוד להלן [לד הערה 27].

ונמצא שדברי רבי אלעזר אינם אלא אם בעלמא הוא מכוון, וכשמתפלל בלא כוונה הרי זה זלוול בתפלה, אך בזמן שכלם אינם מכוונים חייב להתפלל גם בלא כוונה, לקיים את עצם חובת התפלה.

49. מכאן הוכיח החזו"א [בגליונות לחידושי הגר"ח] שאם אינו יכול לכוון ביאור המילים בברכת אבות, לא יתפלל [ודלא כהגר"ח שנקט שחזור רק כשאינו יכול לכוון שהוא עומד לפני המלך], והגר"ח מוולאז'ין ביאר שבפעם הראשון שארע לו כך יתפלל, ורק אם התפלל ולא כוון, יכול למוד עצמו שלא להתפלל פעם שניה.

50. כך היא הגירסא לפנינו. אבל תוס' והרי"ף לא גרסוה, שהרי להלן מבואר שהטעם הוא משום שאין מקדשין החדש אלא ביום. וגם

לשיטת בה"ג [בהערה 54] אין לגרוס כן, כי הנדון על שכחת הש"ץ, ואין חזרת הש"ץ בערבית. ובפרי חדש [תכב] העיר שלדעת רבי נתן [בד"ה לפי, ראה הערה 58] שביום ב' דר"ח חזור, יש נפקא מינה בטעם זה ליום שני.

51. הטור [קכו] הביא בשם סמ"ג שדוקא בראש חדש אין מחזירין אותו, אבל בשבת ויום טוב מחזירין אותו, ונחלק עליו הסמ"ק, [והב"י וב"ח דנו אם נחלקו גם בשוכח בשחרית].

והב"י נתן טעם לחלק, כי ראש חדש הוא יום עשית מלאכה, ויש בו משום טירחא דציבורא, מה שאין כן בשבת ויו"ט, [וכן פסק בשו"ע תכב א], וכתב הפרי חדש שלטעמו השוכח בחוה"מ לא יחזור.

והלבוש כתב כי אף לדיעה זו, אם חל ראש חדש בשבת אין מחזירין אותו, משום לא פלוג. וראה במג"א [סק"ד] שתמה על טעם הב"י, שהרי בתפלות שבת ויו"ט הקלו וקצרו יותר מר"ח.

ובכנסת הגדולה [תכב] כתב שאם כבר התפלל מוסף, כיון שהזכיר בה קדושת שבת, אין מחזירין אותו על שחרית, והיינו כי חסרון ההזכרה אינו גורם שיחשב כלא התפלל, כי אינה מעצם התפלה אלא הזכרת המאורע בפני עצמו [ובשעה"צ שם ג, דן באופן שהקדים מנחה למוסף ושכח בה, אם יחזור כשוכח במנחה אחר מוסף, או שהזכרת מוסף מועילה להשלים מה שקדם, ולא למה שיקלקל אח"כ].

אך בכרכי יוסף הביא בשם הרשב"א שצריך

[את הזכרת הראש חדש] במוספין⁽⁵²⁾. וכן אם לא הזכיר במוספין, אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה במנחה.⁽⁵³⁾ ואם כן מפני מה התפללת פעמיים זו אחר זו?

אמר ליה רב חייא בר אבא: וכי לא אתמר עלה — על ברייתא זו:

אמר רבי יוחנן: רק באדם המתפלל עם

הציבור שנו ש"אין מחזירין אותו, משום שישמע "יעלה ויבא" משליח הציבור בחזרת הש"ץ,⁽⁵⁴⁾ אבל המתפלל ביחידות, וטעה ולא הזכיר "יעלה ויבא", צריך לחזור ולהתפלל.

דנה הגמרא: מי שיש לו להתפלל שתי תפלות זו אחר זו, כגון שחרית ומוסף, או שטעה בראשונה וחוזר ומתפלל,⁽⁵⁵⁾ כמה

להתפלל תשלומין במנחה, ונקט שהזכרה היא מעצם התפלה. וכתב מור וקציעה שיתנה שאם אינו חייב הרי זו נדבה, וראה בשערי תשובה שאם אחר ג' ראשונות של מוסף נזכר ששכח יעלה ויבא בשחרית, יסיים תפלתו לשם שחרית.

52. הרשב"ץ ביאר שאין צריך להזכיר בתפלת מוסף "יעלה ויבא", אלא שתפלת המוספין עצמה פוטרנו מהזכרת שחרית, ודייק ממה ששינה הרי"ף וכתב "מפני שתפלת המוספין לפניו", ולא הזכיר "שיכול לאמרה", וכן משמע מלשון השו"ע [קכו ג], אך מלשון הגמרא משמע שאם שכח בשחרית, מוסיף הזכרה במוסף.]

53. הרי"ף לא גרס דין זה. וביאר הרא"ש, שאם לא הזכיר במוסף מחזירין אותו, ולא מועילה לו הזכרת שחרית, כי אין סומכין על התפלה הקודמת, אלא על התפלה שלפניו. וכן לא סומכים על מה שיכול לומר במנחה, כי הסמיכה מתפלה לתפלה שייכת דוקא בשחרית ומוסף שרגילין להתפלל אותן כאחד [וראה לעיל כח הערה 24].

והרשב"ץ הקשה הרי במוסף צריך להזכיר את הקרבן, ואיך תועיל לו הזכרת המנחה [וראה דבריו לעיל כא א]. והצל"ח העלה מכך שאם הזכיר במוסף קדושת היום ולא קרבנות, יוצא בדיעבד. וראה משנת יעבץ [ד].

54. כך פירש רש"י. ותמהו הרשב"א והטור [תכב] אם כן למה הוצרכו לטעם של "מפני שיכול לאומרה במוספין", ויתכן שלכך הוסיף רש"י שבשמיעתו "איכא מקצת הזכרה" והיינו שבחזרת הש"ץ יוצא רק ידי חיוב ההזכרה, אך את חיוב התפלה עצמה [שחסרון ההזכרה גורם שיחשב כלא התפלל כלל] יוצא רק כשמתפלל מוסף, כי אין הש"ץ מוציא את הבקי [וראה פרי חדש קכו ג שרש"י נקט שבקי אינו יוצא, כי יכול לצאת בתפלת מוסף].

ובה"ג פירש שהכוונה על שליח ציבור שאין מטריחים אותו לחזור, משום טרחא דציבורא, אבל יחיד שטעה חוזר [וכן פסק השו"ע קכו ב, וראה בשע"ת תכב ד באופן שלא נזכר עד שהתפלל מוסף אם צריך לחזור]. ואף שלעיל [בתוס' כט א ד"ה טעה] נקט כרש"י שבכל טעות בהזכרות, אין צריך לחזור כי שומעין מהש"ץ — כאן לא פירש כן, כי נקט שהמחסר הזכרה אינו מפסיד את כל התפלה, וכיון שנקטה הגמרא טעם "שיכול לאומרה במוספין", בהכרח שהכוונה על הש"ץ עצמו ששכח, שהרי אחר יכול לצאת את ההזכרה בשמיעתו מהש"ץ.

ורבינו חננאל וראב"ן [קעג] פירשו ביחיד המתפלל בצבור, והקלו מפני טרדא דצבורא שממתינים לו.

55. כך פירש רש"י [ד"ה כמה], ונקט שהיא תפלה נפרדת, ובודאי צ"ל לפניה "ה' שפתי".

ישהה בין תפלה לתפלה?

רב הונא ורב חסדא השיבו על נידון זה:

חד אמר לאחר שסיים את הראשונה ימתין עד כדי שתתחונן דעתו עליו [שתתיישב דעתו לערוך דבריו בלשון תחנה].

וחד אמר: ימתין עד כדי שתתחולל דעתו עליו [לשון "חילו", ואף הוא לשון תפלה].⁽⁵⁶⁾

מפרשת הגמרא את דבריהם: מאן דאמר "כדי שתתחונן דעתו עליו", נקט לשון זו, משום דכתיב [דברים ג כג] "ואתחנן אל ה'".

ומאן דאמר "כדי שתתחולל דעתו עליו", נקט לשון זו, משום דכתיב [שמות לב יא] "ויחל משה".

אמר רב ענן אמר רב: טעה ולא הזכיר "יעלה ויבא" של ראש חדש בתפלת ערבית, אין מחזירין אותו להתפלל שוב, לפי⁽⁵⁷⁾

והטור [קה] נקט כשבא להתפלל תשלומין, ומשמע שהטועה וחוזר אינו צריך להמתין כלל, כי הן כתפלה אחת, ויתכן שאינו אומר אפילו "ה' שפתי", וכ"כ הריטב"א בתענית [ג ב, ויתכן שכוונתו רק בנזכר באמצע, וחוזר לראש]. ובמ"ב כתב שהשהיה לפני תשלומין, שייכת רק כשמשלים מנחה בערבית, שרק בה אינו אומר אשרי ביניהן, אכן מדברי הגר"א [תרכב ה] משמע שהמקור לומר "אשרי" הוא מדין השהיה שתחונן דעתו, וראה בסמוך.

56. רש"י כתב ששניהם שיעור אחד אמרו, אלא שכל אחד אמרה בלשון אחר, ובדמשק אליעזר [קה ב] ביאר שנחלקו במחלוקת דלעיל, אם תפלת קבע היא כשאינו עורכה בלשון תחנונים, או שדומה עליו כמשא, וצריך שיתחולל בחיל ורעדה.

ובתוס' [ד"ה כדי] הביאו ירושלמי [ה"ו] אמרו ששיעור זה הוא כשילך ד' אמות, וראה שם שנחלקו אם צריך שילך בפועל, או די בשיעור זמן כדי הילוך זה. וראה ביאור הגר"א [קכג ב] שכוונת תוס' לשיעור הזמן. ובמאירי כתב שאם אינו שוהה כך, יקרא ביניהם מעט, כגון "אשרי".

וורבינו חננאל כתב שקבעו את שיעור

השהיה כפי שתסור אימת הצבור מהש"ץ, ונחלקו אם שיעורה כפי שמכוון לבו להתחנן לקבל פרס, או כדי לחלות מניו שימחל לו והוא שיעור גדול יותר.

57. הרי"ף [יט א] כתב שאם טעה שליל שבת או יו"ט מחזירין אותו, וביאר רבינו יונה כי קדושתן גם בלילה". והביא שיש שאמרו שהשוכח יעלה ויבא בליל ראש השנה אינו חוזר כי תלוי בר"ח, ודחה דבריהם כי מפני חומרת יו"ט שבו אינו נידון כר"ח.

ובבית הלוי [ח"א מב] ובשעה"צ [תקפב ד] סתרו מכח זה את מה שהביא החיי אדם [כד י'] בשם רבי אבלי פאסוולר שגם הטועה בליל ראש השנה ואמר "האל הקדוש" אינו חוזר, כיעלה ויבא בליל ר"ח. ועוד תמהו שהרי שאר תפלתו של ר"ה, והרי זה כתרתי דסתר, [ובשעה"צ צידד שצריך לסיים בשל חול וראה זכרון שמואל כב].

ובבנין שלמה [הוספות יח] ואגרות משה [או"ח קע] כתבו כי רק יעלה ויבא תלוי בשעה שנכנס היום לענין איסור מלאכה, אך אמירת "האל הקדוש" תלויה ב"דין", והוא מתחיל רק אחר קידוש החדש, ולכן אף שתפלתו של ר"ה, אין סתירה בהשמטת "המלך הקדוש" כל זמן

בליל א' דראש חודש "יעלה ויבא", אינו חוזר, משום שיכול לאומרו בערבית של היום השני דראש חדש, שהוא ראש חודש גמור.⁽⁶⁰⁾

אבל באם החודש היוצא חפר, ואין בחדש הנכנס אלא יום ראש חדש אחד, אם שכח

שאינ בית דין מקדשין את החדש אלא ביום ולא בלילה [ראה ראש השנה כה ב.].⁽⁵⁸⁾

אמר אמומר: מסתברא מילתא דרב, בחודש מלא,⁽⁵⁹⁾ שעושיין בחודש שאחריו שני ימים ראש חודש [ביום ל' של החודש היוצא, וביום א' של החודש הנכנס]. ואם שכח

[בן שאם לא נראה החודש בזמנו, אין בית דין מקדשין אותו, כי כבר קדשוהו שמים מאתמול, הרי בלילה השני צריך לחזור אף ש"אין מקדשין את החודש בלילה", כי מאליו הוא קדוש. וכתב שכיון שאין ראוי לקדש את החדש בלילה, הלכך אין מחזירין אפילו בליל שלשים ואחד, ומדברי הגר"א בסמוך משמע דהיינו שההזכרה אינה תלויה ביום המקודש בפועל, אלא אם ראוי לקדש בו.

אך במשנת יעבץ [או"ח א ו] ביאר שגם לרש"י חלות הקידוש לא חלה עד הבוקר, ולפיכך ההזכרה בערבית אינה מעצם תפלת ר"ח, אלא הוספה בפני עצמה, ולכן אינו חוזר [ועיי"ש ב ב שמפני כך יכול לומר יעלה ויבא גם מבעוד יום אף שאין תוספת לר"ח, כי אין ההזכרה מדיני תפלת ר"ח, ואינה תלויה ביום].

60. כך פירש רש"י, וראה דבריו בפסחים [עז א ד"ה קרא] שיום ל' נקרא "מועד", והיינו שאין בו קדושת ר"ח כיום ב' שהוא עיקרו. והגר"א תמה, אם כן למה דוקא בערבית אינו חוזר. והביא שהגאונים גרסו להיפך: "מסתברא מילתא דרב בחדש חסר" כי בזמן שהיו מקדשין על פי הראיה, עדיין לא ידעו בליל ראש חדש אם יבואו עדים למחר ויתקדש החדש, או לא. נמצא שמעולם לא אמרו "יעלה ויבא" בליל ראש חדש שחל ביום ל', אבל אם לא באו עדים ביום ל', ודאי אמרו "יעלה ויבא" בליל ל"א, שהרי ידעו בודאי שלמחר יתקדש החודש [וראה גירסת ופירוש הריטב"א].

שלא החל הדין. [אך גם לדעת הפוסטים בשכח "יעלה ויבא" בר"ה, יתכן שהוא הזכרה, ואינו מעצם התפלה, ואילו "המלך הקדוש" הוא ממטבע התפלה, ובחסרונו נחשב כלא התפלל, אך המרדכי סי' לג הושה ביניהם].

58. תוס' [ד"ה לפי] הביאו דעת רבינו נתן [ראה ב"י תכב] שרק בלילה הראשון אין מחזירין אותו, אבל בלילה השני חוזר, משום שכבר מקודש מיום שלפניו, ודחו דבריהם, וכן פסק הרמב"ם [תפלה י יא] שבב' הימים אינו חוזר. וביאר הפני יהושע שטעמם הוא, משום שהיום השני אינו אלא משום ספיקא דיומא, ואם נחלק ביניהם יזולו בו. ובמשנה ברורה [תכב ג] כתב שהספק גורם שממה נפשך לא יחזור, כי אם הראשון קדוש, השני הוא חול, ואין צריך כלל לומר יעלה ויבא, ואם השני קודש, הרי עדיין לא נתקדש החודש ביום שלפניו.

אך הרמב"ם [קדוש החדש ח ד] כתב, שהטעם שעושים בחודש מלא גם את היום הל' לראש חודש, הוא משום שמקצתו ראש חודש, [כלומר, שהמולד נראה באמצעו, שכל כ"ט יום ומחצה מתחדשת הלבנה, וראה שקל הקדש], ומשמע שבזמננו אינו משום ספיקא דיומא. ובאור שמח [תפלה י יא] ואבני נזר [שי] כתבו שאין מחזירין אותו, כי גם ב"ד של מעלה אין מקדשין אותו אלא בבוקר [כמבואר בתוס' סנהדרין י ב, וראה הערה הבאה].

59. בתוס' רא"ש הקשה לדעת רש"י [סנהדרין י

"יעלה ויבא" בערבית מחזירין אותו.

ומה לי מלא?

אמר ליה רב אשי לאמימר: מכדי, רב הרי

אלא לא שנה בין חסר למלא, ולעולם אם

טעמא קאמר, משום "שאיין מקדשין את

טעה בערבית איין מחזירין אותו.⁽⁶¹⁾

החדש בלילה", ולטעם זה — מה לי חסר

הדרן עלך תפלת השחר

61. אמימר סבר שחיוב ההזכרה מצד קדושת ר"ח, וכיון שליל ב' הוא ר"ח ודאי, חלה בו קדושה, וחזור. וענה לו רב אשי, שאע"פ שמצד הזמן הוא ודאי ר"ח, אין חיוב ההזכרה תלוי
אלא בקדוש החודש, ובלילה אינו חוזר, כי יתכן שבי"ד של מעלה יקדשוהו רק ביום, או שקדושתו תחול רק ביום, וכמבואר לעיל, וראה ריטב"א ואמרי נעם.

61. אמימר סבר שחיוב ההזכרה מצד קדושת ר"ח, וכיון שליל ב' הוא ר"ח ודאי, חלה בו קדושה, וחזור. וענה לו רב אשי, שאע"פ שמצד הזמן הוא ודאי ר"ח, אין חיוב ההזכרה תלוי

פרק אין עומדין

מתניתין:

אמר רבי אלעזר: מדאמר קרא אצל חנה [שמואל א א י] "והיא מרת נפש", שהוא ענין הכנעה.

דוחה הגמרא: וממאי מה הראיה שצריך לנהוג כן? והרי דילמא חנה שאני, שנהגה בהכנעה משום דהות מרירא לבא טובא, כי שלא היו לה בנים. אבל כל אדם אינו חייב לנהוג כן.

אלא, אמר רבי יוסי ברבי חנינא: מהכא למדו שיעמוד בכבוד ראש: שנאמר [תהילים ה ח] "ואני ברב חסדך אבא ביתך, אשתחווה אל היכל קדשך — ביראתך", הרי שצריך לעמוד לתפלה מתוך יראה.

דוחה הגמרא: וממאי מה הראיה שיש חיוב לעמוד באופן זה? דילמא דוד שאני, דהוה מצער נפשיה ברחמי טובא.

אלא, אמר רבי יהושע בן לוי: מהכא למדו שיעמוד בכבוד ראש:

אין עומדין להתפלל אלא מתוך כבוד ראש שהוא דרך הכנעה.⁽¹⁾

חסידים הראשונים היו שוהים בבית הכנסת⁽²⁾ שעה אחת קודם התפלה, ואחר כך מתפללין, כדי שיבטלו מלבם תענוגות העולם הזה והנאותיהם, ויכוונו את לבם לאביהם שבשמים.⁽³⁾

והעומד באמצע תפלתו — אפילו המלך שואל בשלמו, לא ישיבנו.

ואפילו נחש כרוך על עקבו, לא יפסיק בדיבור את תפלתו.⁽⁴⁾

גמרא:

שנינו במשנה: אין עומדים להתפלל, אלא מתוך כבוד ראש.

דנה הגמרא: מנא הני מילי?

המחשבות לכוון באמירת התפלה, אלא שיחשוב בלבו כאילו עומד בשמים ויסיר מלבו כל תענוגי העולם [וראה דבריו להלן לא א הערה 22]. והיינו כדברי הגר"ח [תפלה ד א] שחיוב העמידה לפני ה' חלוק מחיוב כוונת התפלה, וראה בנפש החיים [ב יד בהגה] שביאר דברי רבינו יונה בהרחבה.

4. כתב רבינו יונה שדוקא בדיבור לא יפסיק, אבל יכול לזוז ממקומו כדי להשליך את הנחש מעליו, כי לא מצינו בשום מקום שתחשב הליכה כהפסק. וכן פסק הרמ"א [קד ג].

1. "כבוד ראש", דרך משל הוא להכנעה, כי מפני שראשו הוא עיקר כל האיברים, נמצא שכשהוא מכבידו עליו כל אבריו נכנעים, והריהו יושב בהכנעה. רבינו יונה.

2. רש"י [ד"ה שוהין] כתב "במקום שבאו להתפלל" וביאר בפני שלמה שכתב כן ע"פ מקור הגמרא להלן [לב ב] שהיו שוהין משום שנאמר "אשרי יושבי ביתך", והיינו בבית הכנסת.

3. רבינו יונה דקדק מתוספת הלשון "לאביהם שבשמים" שאין לפרש שיפנה מטרדת

שנאמר [תהילים כט ב] "השתחוּוּ לַה' בְּהַרְרַת קֹדֶשׁ" אַל תִּיקְרִי "בְּהַרְרַת" אֵלֶּא "בְּהַרְרַת", שֶׁהוּא עֲנִין הַכְנַעָה וִירָאָה.

דוחה הגמרא: **וממאי** איך הוכחת מקרא שהוצאתו מידי פשוטו? והרי **דילמא לעילם אימא לך**, שהכוונה ל"הדרת" ממש, והיינו שצריך להתהדר בלבשו כשעומד בתפלה, כעומד לפני מלך. **כי הא דרב יהודה** הוה **מציין** [מקשט] **נפשיה** קודם התפלה, והדר **מצלי**.

אלא אמר רב נחמן בר יצחק: **מהבא** למדו שצריך לעמוד בתפלה מתוך כובד ראש:

שנאמר [תהילים ב יא] "**עבדו את ה' ביראה, וגילו ברעדה**". כלומר, תפלה שהיא במקום עבודה, עשו אותה ביראה. (5)

עוד דורשת הגמרא במשמעות פסוק זה: **מאי "וגילו ברעדה"**, והרי "גילה" ו"רעדה" הם דבר והיפוכו?

אמר רב אדא בר מתנא אמר רב: במקום גילה — **שם תהא רעדה**: שאף בזמן שמחה, צריך האדם להיות ביראה, כדי שלא ימשך מתוך השמחה לתענוגי העולם וישכח מבוראו, ונמצא שההיראה מביאה לידי שמחה, כי על ידה מתעלה בקיום המצוות. (6)

אביי הוה יתיב קמיה דרבה, חזייה דהוה קא בדה טובא, אמר ליה אביי: הרי "וגילו ברעדה" **כתיב**, ומשמעתו שלא יהיה אדם בשמחה יתירה, כדי שלא יראה כפורק עול.

אמר ליה רבה: אנא — **תפילין מנחנא**. והם עדות שממשלת קוני עלי, ואף כשאני בשמחה יתירה, אין אני נראה כפורק עול.

רבי ירמיה הוה יתיב קמיה דרבי זירא, חזייה דהוה קא בדה טובא, אמר ליה רבי ירמיה: הרי [משלי יד כג] "**בכל עצב יהיה מותר**" **כתיב**, ומשמעותו שאם אדם מראה את עצמו עצוב, (7) הריהו מקבל שכר על

והט"ז שם דייק מדברי הטור והמחבר שאף הליכה נחשבת הפסק. אולם המג"א נקט שהמחבר סובר רבינו יונה, ורק שלא לצורך אסור לילך ממקומו. והגר"א כתב שנאמרו בזה שני חידושים, א. כשהמלך שואל בשלומו לא יפסיק אף בדיבור בלא הליכה. ב. כשנחש כרוך על עקבו לא יפסיק, אף בהליכה בלא דיבור.

5. רש"י. **ובירושלמי** אמרו שתפלה עצמה נקראה "עבודה". וכן הוא בספרי [פר' עקב] "ולעבדו בכל לבבכם" — זו תפלה [ראה תוס' ד"ה במקום].

6. ביאור רבינו יונה, ובספר העיקרים [מ"ג לג] כתב שישמח בכך גופא שיבין שי לירא מה'. **ותוס' [ד"ה במקום]** כתבו שפשוטו של

מקרא, הוא, אם תעבדו את ה' ביראה, תגילו כשיבא יום רעדה.

7. כך פירש רש"י, ולדבריו בעת הנחת תפילין מותר לשמוח יותר מדאי.

ורבינו יונה כתב שכוונת רבי ירמיה היתה, ששמחת מצוה היא לי, כי הייתי חולה מעים ולא יכולתי להניח תפילין כמה ימים, ועכשיו שנתרפאתי, אני שמח בקיום מצות תפילין.

והרמב"ם [תפילין ד כה] כתב "כל זמן שהתפילין בראשו של אדם ועל זרועו הוא ענו וירא שמים ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטלה ואינו מהרהר מחשבות רעות, והיינו שענה רבי ירמיה שהתפילין גורמות שלא ישמח אלא מחמת מצוה, וראה אור שמח.

מר בריה דרבינא עבד הלולא שמחת נשואין
לבריה, הזנהו לרבנן דהו קבדחי טובא,

אייתי כסא דמוקרא [כוס זכוכית יקרה] (1) ל-א א
בת ערך ארבע מאה זוזי, ותבר קמיייהו
דרבנן, (2) ואעציבו (3).

כך, (8) ואם כן אין לו לאדם להראות עצמו
בשמחה. (9)

אמר ליה: אנא — תפילין מנחנא, (10) ועל ידי
שהתפילין עלי, איני נראה כפורק עול מחמת
שמחתי.

1. כתב הפמ"ג [תקס משב"ז ד] שבנישואין
צריך לשבור כוס זכוכית, לרמז כי כשם שיש
תקנה לזכוכית כך יש תקנה לביהמ"ק, [ולטעם
זה אין חילוק בערך הכוס].

וראה ראבי"ה כאן שנוהגין לקחת כוס
בעלת ערך שוה לכל חתן כדי שלא לבייש מי
שאינו לו, ובשדי חמד [ח"ז קצח ב] כתב שצריך
ליקח כפי ערך שיהיה עצב לבעל השמחה, ותלוי
בעשרו, והיינו לטעם של וגילו ברעדה [וראה
הערה 3].

2. כתב הפמ"ג [שם] שאין בכך משום "בל
תשחית" כי יש לו תועלת בהשחתה, לרמז מוסר
[ראה הערה הקודמת והבאה], אך היינו דוקא
בנישואין, ואילו באירוסין שעושה כן רק כדי
למעט את השמחה, ראוי ליקח כלי חרס שבור
[אך ראה מהרש"א שבת קה ב שגם השובר
לתועלת צריך ליקח כלי שבור] ובכתר ראש
[נשואין קיד] כתוב שבאירוסין שובר של חרס,
להראות שאין לו תקנה, כי אסור לבטלם, ואילו
בנישואין שוברים של זכוכית, כי יש להם תקנה
בגט.

ובבן יהוידע כתב שהיתה הכוס עומדת
להשבר, ורק הרואים היו סבורים שעדיין שויה
ארבע מאות זוז.

3. תוס' כתבו, שמכאן מקור המנהג לשבור כלי
זכוכית בשמחת נישואין. ולדבריהם טעם שבירת
הכוס, הוא משום גילו ברעדה. אך הכל בו
[סימן ב] כתב שהטעם הוא כדי לעלות את
ירושלים על ראש שמחתנו, וכן הוכיח הראב"ן
[קעז] כי מה עצבון יש בחסרון כוס שוה פרוטה

והרי"ף גרס "אנא תפילין קא מנחנא" רק
במעשה של רבי זירא ורבי ירמיה, ולא במעשה
של אבבי ורבה, ועמד על כך רבינו יונה. וכתב
הצל"ח כי לפירוש רש"י, שההתר להתברך
הוא משום שהתפילין מעידים בו שאימת הבורא
עליו אף בשעת בדיחותו, יתכן שדוקא רבי
ירמיה יכל להשיב כן, אבל אבבי שהיה תלמידו
של רבה, בין כך לא היה יכול לחלוץ התפילין,
שהרי אסור לחלוץ תפילין בפני רבו. ואם כן אין
בתפילין משום עדות שממשלת קונו עליו.

8. כתב רבינו יונה שאין הכוונה שישתדל
האדם להיות בעצב. שהרי העצבון הוא חולי
הגוף, וכשאדם חולה, אינו יכול לעבוד את
בוראו כראוי. אלא לא יהיה שמח ולא עצוב, כי
אם על דרך הממוצע.

9. האחרונים ביארו בכמה אופנים למה אבבי
שאל מ"וגילו ברעדה" ואילו רבי זירא שאל
מ"בכל עצב", ראה צל"ח מהר"ל [נתיבות
עולם, ליצנות א] עיון יעקב והגהות ר"ש
קצנלבוין.

10. המהרש"א פירש, שיותר האדם מן הבהמה
הוא בנשמה, שבה כח הדיבור, שנאמר "ויפח
באפו נשמת רוח חיים". ותרגם אונקלוס "רוח
ממללא". ואם אדם משתמש בכח זה למילי
דבדיחותא, לא יהיה לו הדיבור למותר על
הבהמה, אלא אדרבא יחשב לו לגריעותא. ולכך
קאמר "בכל עצב יהיה מותר", שדוקא כשהוא
עצב, יש לו מותר על הבהמה.